קליטה קשובה

על ספריית ההשאלה לספרי ילדים דו־לשוניים בעברית ובאמהרית

:: תמר גולדמן

המפגש הראשון שלי עם העולים מאתיופיה היה לפני יותר מעשור, בגבעת המטוס בירושלים, בהדרכה של גני ילדים של עולים שהגיעו לארץ שבועות ספורים קודם לכן. מאז אותם חודשים בגבעת המטוס, הדרכתי לאורך השנים בגני עיריה בערים בהן יש עולים מאתיופיה (רמלה, רחובות ובית שמש). מספר הילדים דוברי האמהרית נע בין 5 ילדים בגן לבין רוב מוחלט של הילדים. לפני כשבע שנים הציעה לי עמותת "קהילה" שלצד קיבוץ תמוז לצרף ילדים עולים מאתיופיה למעון תמוז שהדרכתי באותה תקופה. מאז הפך המעון ל"מעבדה" בה נעשים הנסיונות הראשונים שלי בחיפוש דרכים לדיאלוג בין תרבותי. אני מוצאת את הדיאלוג הזה מרתק ומרגש. אני מגלה, שככל שאני משקיעה יותר בדיאלוג אמיתי ושיוויוני ככל האפשר, אני מאותגרת בהסתכלות שלי על העולם ומועשרת מהמפגש.

הורים העולים מאתיופיה גדלו על הגב של אמא שלהם עד גיל 3. בישראל מצופה מהם לשלוח את הילדים למסגרת חינוכית נפרדת כבר בגיל שנה (לכל המאוחר).

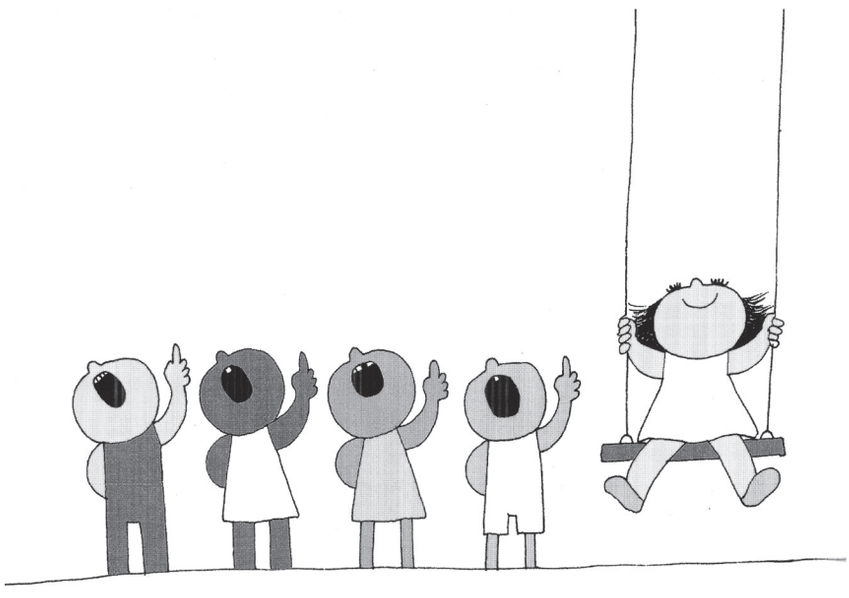

בעבר כתבתי ב'חברה' על המורכבות של תהליך הקליטה. ההורות היא אולי התחום שבו קשיי הקליטה הם הגדולים ביותר. ההורות היא מרכיב עיקרי בזהות של כל הורה, באושר שלו ובתחושת הסיפוק. אבל היא גם מרכיב מרכזי בפגיעות, בחרדות ובתסכולים. הורים עולים, המתמודדים ממילא עם המשברים והאתגרים של תהליך הקליטה, צריכים להתמודד גם עם הפן הרגיש של ההורות כנקלטים.

הדרך הטבעית ללמוד להיות הורים היא, אם נרצה או לא, בחיקוי ההורים שלנו. במעבר בין תרבויות, חלק גדול מהכלים שהיו להורינו כבר לא רלוונטיים. ההורים העולים מאתיופיה גדלו על הגב של אמא שלהם עד גיל 3. בישראל מצופה מהם לשלוח את הילדים למסגרת חינוכית נפרדת כבר בגיל שנה (לכל המאוחר). בתרבות האתיופית הילד מצטרף לפעילות המבוגרים ממנו (כולל אחיו הגדולים) ולומד מתוך התנסות. אצלנו מצפים מההורים לפנות זמן מיוחד לילד, לקרוא לו ולשחק איתו. אינני בטוחה איזו גישה עדיפה, אבל שאלה זו היא חסרת חשיבות מבחינה מעשית. הבעיה נוצרת מעצם העובדה שקבוצת המיעוט (העולים מאתיופיה) צריכה להסתגל להרגלים של קבוצת הרוב.

התוצאה היא שההורים מרגישים מנוכרים למסגרת החינוכית. הם לא מבינים מה קורה בה. הם מצפים שהמסגרות יהפכו את ילדיהם ל"ישראלים" וכשזה קורה הם מתוסכלים מכך. הם מרגישים שאין להם סמכות כהורים – לא מול הילדים ולא מול הצוות החינוכי. הילדים מצדם מרגישים במתח הזה, והרבה פעמים מרגישים שהם צריכים לבחור צד. לצערי, ילדים מכל התרבויות מעדיפים את הצד של החזק, ובמקרה זה, זה לא הצד של ההורים שלהם.

המצב הזה כואב ומשפיל להורים, אבל הוא גם רע מאד לילדים. ילד שמתנכר לשורשים שלו מפסיד משני העולמות. מחקרים בני זמננו, שנעשו באוכלוסיות מהגרים בכל העולם, מוכיחים בצורה חד משמעית ששפה שניה

צריכה להלמד על בסיס שפת האם, ולא על בסיס הכחדתה של שפת האם (כפי שחשבו פעם בארץ). ההורים העולים מאתיופיה רוצים שילדיהם ילמדו עברית, ולכן מדברים איתם בעברית הדלה והשגויה שלהם. כך הילדים לומדים עברית דלה במקום אמהרית עשירה. ילד שגדל עם אמהרית או טיגרית עשירה ישכיל לחפש אותו עושר גם בעברית. ילד שגדל עם עברית דלה כשפת אם, יתקשה להעשיר אותה בהמשך דרכו.

אחד הצרכים החזקים ביותר של ההורים הוא הצורך להיות מובנים ע"י הצוות החינוכי ולהבין אותו. מובן שידיעת השפה אינה מספיקה, אבל העדרה מבטיח אי הבנות. בגן המשולב שלנו, שבו מתחנכים ילדים של יוצאי אתיופיה לצד ילדים של ישראלים ותיקים, הבאנו מתרגמת לאמהרית לכל אירוע בו משתתפים הורים. מעבר לצורך הפרקטי, היה כאן מסר חינוכי לכולם, לדוברי האמהרית ולדוברי העברית: חשוב לנו שגם מי שאינו דובר עברית יהיה שותף. אנחנו נותנים לזה מקום אמיתי ומוכנים לשלם את המחיר של הארכת שיחות ההורים וסירבול הפעילות.

אנחנו מאמינים שתרבות הגן צריכה לשקף את התרבויות מהן באים הילדים והצוות. לכן דאגנו שיהיו בגן גם אביזרים מהתרבות האתיופית כמו כלי נגינה, בגדים וחפצים. ביקשנו מההורים להביא מאכלים ביתיים לחגים כמו שמביאים ההורים האחרים. הזמנו את ההורים לבוא ולהעביר פעילות בגן.

ההצלחה היתה חלקית. חלק מההורים העולים שיתף פעולה באופן אקטיבי. אחרים השתתפו באופן פסיבי: הגיעו לפעילויות והשתתפו בשיחות אישיות, אבל לא התנדבו למשימות נוספות. היו גם הורים שאתם לא הצלחנו לשבור את מחסום הניכור. לעיתים קרובות היו אלו הורים שלילדיהם היו קשיים רבים במסגרת החינוכית. קושי נוסף, שהיה משותף לרוב רובם של ההורים, הוא העובדה שוויתרו על הדיבור באמהרית עם ילדיהם, גם כשכמעט לא ידעו עברית בעצמם. מתוך הקושי האחרון נולד הרעיון של ספרי־ילדים מתורגמים לאמהרית.

הספריה הדו־לשונית

ספרי ילדים הם כלי חינוכי מרכזי בתרבות המערבית. מחקרים מראים שיש פער לימודי גדול בין ילדים שהוריהם קראו להם סיפורים עד שלב הכניסה לבית הספר וילדים שלא זכו לכך. הבנו שההורים העולים לא יכולים למלא תפקיד חינוכי זה ולהשתתף בחוויה החינוכית שהוא מזמן. ראשית, הם לא דוברים עברית, וודאי שלא קוראים בעברית. שנית, רובם גם לא קוראים וכותבים באמהרית. שלישית, הם עצמם לא חוו את החוויה הזאת כילדים. גם ההורים שלמדו עברית לא מכירים את מנהג ה"סיפור לפני השינה", ואינם מצליחים להתחבר אליו. **כדי להתמודד עם הבעיה החלטנו להקים ספריית השאלה ובה ספרי ילדים קנוניים במהדורות דו־לשוניות של עברית ואמהרית, ולצרף להם גם קלטות שמע בשתי השפות. מסרנו לתרגום**

כ־15 ספרים מהקלסיקה הישראלית ("תירס חם", "בוקר בהיר אחד", "לבד על המרבד"...). את התרגום הדבקנו בעמוד המתאים ליד הכתב בעברית. את הקלטות הקלטנו כך שכל עמוד מוקרא קודם בעברית ואז באמהרית, וצליל מיוחד מסמן לילד ולהורה להפוך דף.

בהתחלה השמענו את הסיפורים במעון כדי שהילדים יתרגלו לשמוע את הסיפור מקלטת, וגם כדי שיתרגלו לסיפור המושמע בשתי השפות (זמן הקראת הסיפור הוא כפול כמובן). רצינו להיות בטוחים שהילדים יכולים לשבת למשך זמן של סיפור שלם (כדי למנוע תסכול נוסף מההורים). התברר שהיו לכך יתרונות נוספים:

דאגנו שיהיו בגן גם אביזרים מהתרבות האתיופית כמו כלי נגינה, בגדים וחפצים. ביקשנו מההורים להביא מאכלים ביתיים לחגים כמו שמביאים ההורים האחרים. הזמנו את ההורים לבוא ולהעביר פעילות בגן.

הילדים מכירים את הסיפורים הרבה יותר טוב ויודעים לדקלם מתוכם גם בעברית וגם באמהרית. גם הרגלי ההקשבה שלהם השתפרו מאוד. האמהרית הפכה לשפה מוכרת ומעניינת בגן, גם לילדים שאינם דוברים אותה בביתם.

אַלוֹנָה פְּרֶנְקֶל

አሎና ፍሬንኬል

הַיּוֹם הָרַע שֶׁל טוֹבָה

ዛሬ ቀኑ የጥሩዬ አይደለም

פתאום האמהרית נשמעה בגן גם על ידי ילדים שאינם דוברים את השפה. זה נתן יתרון לילדים שזו שפת אמם.

לאחר מכן הזמנו את ההורים לסדנא שבה דיברנו על חשיבות הכלי החינוכי של הקראת סיפור בתרבות המערבית. הסברנו להורים את הרציונל של הספריה: שליטה בכלי חיוני בתרבות הישראלית, תוך חיזוק של שפת האם אצל הילדים. התגובות של ההורים היו מאד נרגשות. מלכתחילה היתה נוכחות כמעט מלאה בפעילויות הקשורות לספריה (בסדנאות וביום החלפת הספרים). מפעם לפעם קיימנו סדנא נוספת הקשורה לספריה. למשל: צילמנו את הילדים בוידאו בזמן פעילות עם הספר ואז הצגנו את הסרט להורים ודיברנו על נקודות שונות שעלו בו.

במשך הזמן ראינו עוד ועוד השפעות חיוביות: צוות הגן דיווח שהורים שקודם לא היו נכנסים עם הילד לגן מגיעים ונכנסים לגן לפחות ביום החלפת הספרים. הצוות גם סיפר שתוכן השיחות עם ההורים השתנה. בעקבות הסדנאות ההורים נפתחו והחלו לספר על דברים מחייהם בהווה ובעבר. הפתיחות הזאת עזרה לגננות ליצור אמפטיה כלפי ההורים. ההורים הרגישו יותר שייכים למסגרת ויותר מחוברים לצוות החינוכי. זה הגדיל את המוטיבציה שלהם לשתף פעולה גם בדברים אחרים. כשההורים הרגישו יותר שותפים ומחוברים, התחלנו לקבל מהם גם ביקורות שתרמו מאד לקשר. הביקורות התיחסו גם לספרים וגם לדברים אחרים בגן. **הגננות סיפרו שהן רואות הבדל עצום לעומת שנים קודמות ביחס של הילדים לספרים. כשהן מוציאות ספר לקריאה, הילדים אומרים "את זה אבא הקריא לי". הילדים מכירים את הסיפורים הרבה יותר טוב ויודעים לדקלם מתוכם גם בעברית וגם באמהרית. גם הרגלי ההקשבה שלהם השתפרו מאוד. האמהרית הפכה לשפה מוכרת ומעניינת בגן, גם לילדים שאינם דוברים אותה בביתם. כל הילדים רוכשים אגב כך תובנות מטה־לשוניות, כמו, למשל, שייתכנו שמות שונים, בשפות שונות, לאותו חפץ עצמו.**

עתידה של הספריה

בתש"ע הספריה הדו־לשונית פעלה בשני מעונות ו–4 גנים בבית שמש, במרכז קליטה במבשרת, ובשני גנים בירושלים, בעיר גנים. בשנה הבאה יתווספו גנים גם בגדרה, בשיתוף פעולה עם עמותת "חברים בטבע" (גרעינים קהילתיים של יוצאי אתיופיה).

הפקת הספרים יקרה מאוד ודורשת עבודה רבה. אנחנו מוגבלים למאתיים עותקים מכל ספר (התחייבנו לכך מול הוצאות הספרים שנתנו את רשותם לתרגום). כמו כן נתקלנו בבעיות אסתטיות, בהעדר מקום מתאים להדבקת הטקסט באמהרית. כדי לפרוץ את המעגל הזה צריך שהספרים יוכנו בבית ההוצאה מראש במהדורה דו־לשונית.

הסופרת והמאיירת אלונה פרנקל והוצאת מודן הלכו איתנו דרך ארוכה, שבסופה יצא הספר "היום הרע של טובה" בהוצאת מודן עם תרגום לאמהרית ב–1500 עותקים. חשוב לציין שהסופרת ויתרה על התמלוגים, וההוצאה ויתרה על רווח כדי שהפרויקט יצא לפועל. אנחנו מוכרים את הספר בתקווה לגייס מהמכירות כסף להוצאת הספר הבא. החלום הוא להגיע ל–30 ספרים כאלו, מה שיאפשר את הכנסת הספריות לכל גן שירצה בכך.

וכמה מילים לסיום: כמעט כל מה שכתבתי כאן מתייחס לתרומתה של הספריה לקליטת ההורים והילדים יוצאי אתיופיה. לא התייחסתי מספיק לתרומה של הספריה לקולטים. אינני יכולה לסיים בלי לומר משהו על הנחות היסוד: **אני מאמינה שחברה המצליחה לשמור רב שיח פתוח ותוסס (גם אם לפעמים טעון מחלוקות וכאבים), היא חברה של אנשים עשירים ומאושרים יותר. היכולת לשאול מתרבויות אחרות, או אפילו רק לראות שוב את המוכר והשגור מבעד לעיניו של החדש והלומד, היא מפתח לחברה בריאה ויוצרת. ככל שנשכיל לחזק את השותפים לרב השיח התרבותי במדינת ישראל נצא מועשרים. ספרי ילדים במהדורה דו־לשונית אמהרית־עברית היא רק דוגמא אחת למה שאפשר לעשות בכיוון זה.**

הסופרת והמאירת אלונה פרנקל והוצאת מודן הלכו איתנו דרך ארוכה, שבסופה יצא הספר "היום הרע של טובה" בהוצאת מודן עם תרגום לאמהרית ב 1500 עותקים.

תמר גולדמן היא
חברת קיבוץ תמוז

tamar@tamuz.org.il

קצה הקרחון

אחד הקשיים במאבקים רבים הוא שלבעלי הון לרוב יש תכנית ב'. למשל, חוזי התקשרות של חברת החשמל עם ספקיות הגז (המשמש בתחנות "יצור החשמל המופעלות בגז) כוללים סעיף המשית על חברת החשמל כל העלאה במחיר הגז הנגזר משינויים רגולטוריים במדינה בה מופק הגז, כך שהרווחים לחברות הגז נותרים כשהיו. לפי "כלכליסט" (4/8/10), בספטמבר 2009, שילמה חברת החשמל 300 מיליון דולר לחברת הגז המצרית בעקבות שינויים רגולטוריים שהעלו את התמלוגים ששילמה החברה לממשלה המצרית. ואצלנו – והיה ובסופו של דבר תושג העלאת התמלוגים, תהיה חברת החשמל מחויבת בפיצוי חברת "ים תטיס" אשר בבעלות יצחק תשובה, האחראית על כשני־שליש מתצרוכת הגז של חברת החשמל, על אובדן ההכנסות בעקבות העלאת התמלוגים. סביר להניח שחברת החשמל, הנאבקת בגרעונות ממילא, תעביר את הייקור לצרכנים כך שבמקום שהעלאת התמלוגים תגרום להעברת כספים מבעלי ההון לטובת הציבור, ישלם הציבור בחשבונות החשמל.